

МОСКАЛЬОВА Л.Ю.,
доктор педагогічних наук,
професор, зав. кафедри
соціальної педагогіки
та дошкільної освіти
Мелітопольського державного
педагогічного університету
ім. Б. Хмельницького

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОБОТИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкрито значення психолого-педагогічної діагностики рівня морально-етичної культури майбутніх учителів. Автор аналізує теоретичні системи щодо проведення діагностичної роботи та пропонує авторську систему психолого-педагогічної діагностики із майбутніми вчителями, зокрема, рівня їхньої морально-етичної культури.

Ключові слова: виховання, діагностика, майбутні учителі.

В статье раскрывается значение психолого-педагогической диагностики уровня морально-этической культуры будущих учителей. Автор анализирует теоретические системы по проведению диагностической работы и предлагает авторскую систему психолого-педагогической диагностики с будущими учителями, в частности, уровня их морально-этической культуры.

Ключевые слова: воспитание, диагностика, будущие учителя.

The article reveals the importance of psychological and educational diagnosis level of moral and ethical culture of the future teachers. The author examines the theoretical system for the diagnostic work and the proposes author` system of psychological and educational diagnosis with future teachers, in particular, their level of moral and ethical culture.

Key words: education, diagnosis, future teachers.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Виховання морально-етичної культури студентів, які обирають педагогічну професію, виступає фундаментальною основою освітнього процесу у вищих навчальних педагогічних закладах. Враховуємо той факт, що розв'язання різнопланових проблем у вихованні морально-етичної культури неможливо поза психолого-педагогічною діагностикою цього процесу. Адже досягнення результатів виховної роботи значною мірою залежить від ознайомлення з рівнями підготовки майбутніх учителів, їх індивідуально-типологічним усвідомленням значущості загальнолюдських та національних цінностей для виховання морально-етичної культури, особливостями мотивації у моральному виборі та дії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми.

Психолого-педагогічна діагностика студентської молоді є предметом вивчення останніх досліджень таких науковців, як І. Бех, Г. Бондаренко, Л. Бурдейна, О. Коркішко, С. Саяпіна та ін.

Необхідність аналізу наукових праць у даних значеннях актуалізує важливість теоретико-методичного забезпечення процесу психолого-педагогічної діагностики морально-етичної культури майбутніх учителів, що є **метою** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Досвідчений фахівець у ході повсякденної роботи може визначити окремі особливості студентів, спрогнозувати їхній моральний розвиток. Утім і йому, а тим більше куратору та викладачу окремих дисциплін, які не мають спеціальної психолого-педагогічної підготовки, для фіксації, виміру і оцінки характеристик рівня вихованості майбутніх учителів не можна обійтися без системи необхідних знань щодо проведення діагностичної роботи. Так, С. Саяпіна, О. Коркішко пишуть, що педагогічна діагностика має важливе значення щодо постановки виховних завдань, у виборі змісту, засобів і методів вихо-

вання і навчання. При цьому автори зазначають, що викладач вищого навчального закладу завжди виступає як керівник духовного життя студента, організатор їхньої розумової діяльності, вихователь їхніх провідних професійних якостей [4, с. 36]. Така думка дослідників є для нашого дослідження важливою, оскільки складність роботи викладача, куратора, адміністративних працівників у вищій школі зумовлює необхідність всебічного вивчення майбутніх учителів.

За останні роки у науковій літературі широко висвітлюються можливі підходи до визначення критеріїв, показників та рівнів вихованості особистості, оцінки ефективності виховного процесу тощо. Зокрема, чотири рівні морального розвитку особистості (високий, достатньо високий, середній та низький) визначено у дослідженні Г. Бондаренко. Егоцентричний рівень характеризується як прагнення лише до власної зручності, вигоди, престижу, групоцентричний рівень – характеризується обмеженістю рамками сім'ї, нації, народу, класу (при цьому, якщо інша людина не вписується у такі чіткі межі, то почуття на нього не поширюються), просоціоальний або гуманістичний рівень автор визначає внутрішньою спрямованістю особистості на благо іншим, навіть особисто незнайомим людям, у той час як духовний рівень характеризується суб'єктивним ставленням людини до глобальних питань і сенсів життя. У цьому плані дисертаційне дослідження відрізняється від попередніх, адже за критерієм виміру високоморальної особистості автором запропоновано реалізація людяності. Уявлення про загальнолюдські моральні цінності, ступінь обізнаності респондентів у сфері цінностей, розуміння їх істинної сутності автор оцінювала за такими критеріями: повнота відповіді, глибина знань, емоційне сприйняття, вплив на почуття та стан респондентів; здатність до саморегуляції вчинків, дій і поведінки тощо.

Чотири рівні сформованості моральної культури (з урахуванням її структури, яка вміщує у собі когнітив-

ний, емоційно-мотиваційний, регулятивний і діяльнісно-практичний компоненти) виділяє Л. Бурдейна: творчий (високий), рефлексивно-пасивний (вище середнього), репродуктивний (середній) і емпіричний (низький). За критеріальні показники автор обирає моральні норми із урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. У більш узагальненому вигляді вони представляються нам як відповідальність за результати діяльності; справедливість у взаємостосунках; миролюбність, толерантність у відносинах; повага людської гідності; порядність у всіх видах діяльності. У свою чергу, моральні норми характеризуються автором за ступенем їх прояву, міцністю, глибиною, повнотою, дієвістю, соціальною значущістю характеристик, самостійністю у реалізації моральних знань, умінь, навичок тощо [2].

Розглядаючи цінності педагогічної професії, зазначимо, що їх розуміють як елементи морального виховання майбутніх учителів, складові внутрішньої культури особистості, що, виражаючись у специфічних властивостях індивіда, в його установах і якостях, визначають ставлення людини до оточення, до себе.

Цілком зрозуміло, що діагностування вихованості особистості, сформованості окремих якостей або орієнтацій є різнобічним, але в цілому аналіз останніх дисертацій дозволив окреслити основні тенденції, що склалися у діагностиці виховної роботи на останній час.

По-перше, діагностична робота щодо рівнів вихованості особистості, сформованості її ціннісних орієнтацій, моральних почуттів, окремих якостей та рис на основі ранжування позиції ставлення до себе і до оточення закладено у багатьох сучасних дослідженнях.

По-друге, різноманітність думок вчених та дослідників у визначенні критеріїв вихованості, оцінюванні їх показників вказують на неперервний розвиток у системі діагностичної роботи, її постійне вдосконалення.

По-третє, запозичення різних діа-

гностичних систем та технологій для виховної роботи надають поштовх розвитку її сфери, таким чином створюючи умови для їх адаптації до національно-культурних особливостей виховання морально-етичної культури майбутніх учителів.

Отже, результати аналізу досліджень надають сигнал про удосконалення якості діагностичної роботи, що є підставою для її покращання.

Прямуючи до світового визнання, вищі педагогічні університети мають забезпечити не тільки засвоєння майбутніми учителями кращих здобутків морально-етичної культури, а й надати можливість через певний проміжок часу пізнати, наскільки ці зміни вплинули на якість виховання. У такому вимірі діагностування, прогнозування, розробка та запровадження виховних програм на засадах чітко визначених критеріїв та показників повинні стати нормою діяльності на всіх рівнях управління вищого навчального закладу.

За допомогою аналізу наукових робіт ми визначили рівні морально-етичної культури майбутніх учителів з урахуванням трьох параметрів: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний.

Оскільки всі критерії вихованості тісно взаємопов'язані між собою, ми зробили висновок про те, що повністю розкритися вони можуть лише у контексті цілісної особистості майбутнього вчителя. Застосування критеріїв допомогло визначити, наскільки моральні уявлення, погляди, оцінки, орієнтації, вчинки та дії характеризують морально-етичну культуру студента. Наявність моральних вимог щодо себе на одному з етапів цілеспрямованого виховання дозволило зробити висновки про існування переходу його зовнішніх виховних можливостей у внутрішні моральні якості студента, що характеризується як підвищення рівня його вихованості.

Когнітивний критерій допомагає діагностувати знання про сутність морально-етичної культури, її фундамент; знання про компоненти мо-

рально-етичної культури, уміння розрізняти категорії “добро” і “зло”, здатність до етичних суджень; здатність до моральної оцінки, наявність глосарію основних понять у сфері морально-етичної культури, усвідомлення значень морально-етичних понять.

Такі показники, як знання про сутність морально-етичної культури, її фундамент, усвідомлення значень морально-етичних понять, знання про компоненти морально-етичної культури, уміння розрізняти категорії “добро” і “зло”, здатність до етичних суджень, моральної оцінки діагностуються за допомогою анкетування, бесід, тестування, використання шкал спрямованості на себе, на взаємодію та ін.

Емоційно-мотиваційний критерій ми характеризували такими показниками: моральний вибір, ціннісні орієнтації, позитивна мотивація до самовдосконалення; етичні ідеали, моральні переконання, інтереси, здатність до любові, співпереживання, співчуття, толерантності; визнання важливості виховання морально-етичної культури, потреба у вирішенні проблем морально-етичного характеру, емоційна реакція на твори морально-етичного характеру.

Показники емоційно-мотиваційного критерію діагностуються за допомогою індивідуальних предметах культури (есе, статті, твори літератури і живопису, декоративно-прикладної творчості, музичні композиції тощо). За цими результатами ми можемо діагностувати вміння емоційно реагувати на твори морально-етичного характеру, здатність до любові, співпереживання, співчуття, толерантності, що є глибоко особистісними і не завжди простежуються у спілкуванні.

Емоційні переживання і моральні почуття дозволяють викладачеві зрозуміти, які моральні якості розвинуті достатньою мірою, а над формуванням яких необхідні додаткові зусилля. У творчій діяльності студента ми можемо побачити глибинні прояви внутрішніх переживань, які не завжди можна виявити в бесіді й анкетуванні. І тут викладач спирається на свій талант по-

яснювати внутрішні переживання студента, помічати його моральні якості в системі дій, скріплених позитивною мотивацією.

При цьому важливим є урахування тієї міри, яку вміщує центральне поняття сфери морально-етичної культури – здатність особистості до вияву глибинного почуття любові. Без неї знання про критерії та показники вихованості майбутніх учителів та всі інші відомості не можуть бути оцінені як позитивні або негативні.

У такому плані діагностичні зрізи можливо робити, спираючись на дослідження вияву глибоких індивідуально-вибіркових почуттів, вектори їх спрямованості та міцність прагнення майбутніх учителів до наслідування або продукування цінностей морально-етичної культури. При цьому слід спиратися на положення про те, що витоки такого ставлення до оточення, згідно з ціннісно-генерувальним підходом до проблеми виховання морально-етичної культури, знаходяться у серці людини, а усе інше – природжені особистісні якості, нахили та звички, напрямки виховання, позитивні або негативні приклади для наслідування, психолого-педагогічні умови виховного процесу, матеріальне становище, умови проживання, соціальний статус, накопичений досвід моральної діяльності, рівень усвідомленості базових морально-етичних категорій тільки сприяє або, навпаки, відштовхує майбутнього вчителя від самовдосконалення. Унікальність такої діагностики вихованості майбутніх учителів зумовлюється, на наш погляд, її фундаментальною основою – цінностями педагогічної професії, що є гідними для наслідування майбутніми учителями, оскільки базуються на світосприйнятті та філософії життя народу України.

Оскільки вчинки та дії є показниками рівня морально-етичної культури, найретельнішому вивченню підлягав діяльнісний критерій, показниками якого визначено: вміння діагностувати і самостійно планувати процес виховання морально-етичної культури, приймати моральні рішення та здій-

снювати моральні вчинки; проводити рефлексію морально-етичного досвіду, активну роботу зі самовдосконалення моральних якостей, поведінки; вміння урахувати особистісні інтереси із моральними потребами суспільства; вміння генерувати нові технології та методи морально-етичного виховання для самовдосконалення, для взаємодії із дітьми та учнівською молоддю, оточенням.

Діагностика показників діяльнісного критерію надає викладачеві широкі можливості для інтерпретації та прогнозування морального розвитку (вважаємо доцільним застосування шістнадцятифакторного опитувальника Р. Кеттела (16-PF), зіставлення результатів тесту М. Люшера з власними спостереженнями та ін.). При цьому важливим є те, що саме вміння діагностувати і самостійно планувати процес виховання морально-етичної культури не має залишатися тільки вмінням, воно має розкриватися у конкретних вчинках – прийняти моральне рішення та цілеспрямовано, рішуче, наполегливо, долаючи сумнів і страх, виконувати його.

При діагностиці рівня діяльнісного критерію ми користувалися такими методиками – опитувальник EPQ, індекс життєвого стилю LSI, метод експертних оцінок у поєднанні з самооцінкою та взаємооцінкою, тестами “Персональний автопортрет”, “Оцінка рівня ко-

мунікабельності”, особистісного диференціалу [3, с. 80-89] та ін.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, що для педагогічної діагностики рівня морально-етичної культури ми пропонуємо дотримуватися специфічних положень, а саме: рівень морально-етичної культури майбутніх учителів вивчається у навчальній та суспільній діяльності, у групових відносинах і міжособистісному спілкуванні; морально-етична культура окремого студента та студентської групи вивчається одночасно, а отримані результати співвідносяться між собою; діагностична робота має проводитися із урахуванням того, що виявлення рівня морально-етичної культури повинно спонукати до самопізнання, самоаналізу, самооцінки, що забезпечить перехід виховання до самовиховання; головним для діагностичної роботи має постати вивчення ставлення майбутнього учителя до себе як особистості і оточення, його спрямованості у моральній діяльності, стану моральних почуттів, мотивації вчинків, здатності до проявів вольової активності, самостійності етичного мислення та глибини усвідомлення значущості цінностей педагогічної професії. Перспективою дослідження є аналіз представлення проведеної діагностичної роботи з наукового дослідження щодо рівня морально-етичної культури студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник / І. Д. Бех. – К.: Вид-во “Либідь”, 2008. – 848 с.: іл.
2. Бурдейна Л. І. Формування моральної культури студентів вищих навчальних закладів торговельно-економічного профілю / Л. І. Бурдейна / Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. – Тернопіль: Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка, 2005. – 20 с.
3. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов / А. Карелин. – М.: Изд-во “Эксмо”, 2007. – 416 с.
4. Саяпіна С. А. Вивчення особистості студента як засіб академічної адаптації у ВНЗ / С.А. Саяпіна, О.Г. Коркішко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 120. – С 35-39.